

De telwoorden in het Napoesch.

Door J. W. WESSELDIJK

Zendeling-leeraar in Napoe,

met medewerking van Dr. N. ADRIANI.

De telwoorden in het Napoesch zijn te verdeelen in twee hoofdgroepen: bepaalde en onbepaalde telwoorden.

De bepaalde telwoorden vormen de belangrijkste groep en zijn weder te verdeelen in hoofdtelwoorden, rangtelwoorden, vermenigvuldigende telwoorden en verdeelende telwoorden. Wij zullen deze soorten achtereenvolgens bespreken en aan 't einde iets zeggen over de onbepaalde telwoorden, die slechts een zeer kleine groep vormen en ook niet in den zelfden zin telwoorden zijn als de eerste groep.

De hoofdtelwoorden zijn:

isa, een; doea, twee; taloe, drie; iba, vier; lima, vijf; ini, zes; pitoe, zeven; oealoe, acht; hahio, negen; hampoele, tien; hampoele (hai) isa, elf; hampoele (hai) doea, twaalf; hampoele (hai) taloe, dertien; rompoele, twintig; rompoele hai isa, een en twintig; rompoele hai ini, zes en twintig, enz.; taloe poelona, dertig; iba poelona, veertig; pitoe poelona, zeventig; hangatoe, honderd; rongatoe, tweehonderd; taloe atoena, driehonderd, enz.; hasaboe, duizend; rosaboe, tweeduizend; taloesaboena, drieduizend enz.; hariwoe, tienduizend; roriwoe, twintigduizend; taloe riwoena, dertigduizend, enz.; haoeoe, honderdduizend; rooeoe, tweehonderdduizend.

Verder hoorde ik nog: hatai voor millioen; hampara, tien millioen; haingoe, honderd millioen; hamelioe, milliard.

Isa, het woord voor één, wordt uitsluitend bij het tellen gebezigd. Hiernevens komt hadoea voor, dat besproken zal worden bij de „hulptelwoorden”, de substantieven, die met een telwoord samengesteld, tot maatwoorden worden.

De Napoesche telwoorden van één tot tien zijn de algemeen gebruikelijke Maleisch-Polynesische. Over den vorm is het volgende op te merken:

I s a, i b a en i n i vertoonen den klinker i op de plaats der pēpēt; ze staan voor ē s a, ē b a (t), ē n ē (m). T a l o e, uit tēl o e, heeft a, de regelmatige vertegenwoordiger der pēpēt in het Napoesch.

D o e a vertoont d als beginner; in samenstellingen vindt men r o, samengetrokken uit r o e a, b.v. r o m p o e l o, twintig; r o n g a t o e, tweehonderd; r o o g o e, twee stuks, enz. De regelmatige vorm voor „twee” zou in het Napoesch zijn r o e a; de beginner valt n.l. onder de R-L-D-wet en zijn typische vorm zou in het Napoesch r zijn, b.v. i m p i r a, wanneer, Jav., enz. p i r a, Tob. p i g a; Bis. p i l a; i h i r a, zij, zijlieden; Jav. s i r a, Tag. s i l a; Tob. -s i d a; p a r e, rijst in den bolster; Jav. p a r i; Mal. p a d i; Tob. p a g e; p o e r o e, gal, galblaas; Mal. a m p ē d o e; Jav. a m p ē r o e; Tob. p o g o e. Er zijn echter in het Napoesch ook een aantal gevallen, waarin de R-L-D-klank d is; b.v. d a a, tak; Mal. d a h a n; d o e i, doorn; Mal. d o e r i; Jav. r i; (h a) d i n g i, hooren; Mal. d ē n g a r; Jav. r o e n g o e; de afwisseling van d en r is daarenboven zoo gewoon, dat het nevens elkaar voorkomen van d o e a en r o e a in dezelfde taal geen verwondering kan geven.

I n i b a, vier, is de b onregelmatig; men verwacht i p a, uit i p a t, uit ē p a t. Dit i b a is ook eigen aan het Besoasch en Badasch en aan het Lebonisch. Aan een opzettelijke verminking van een oorspronkelijk i p a valt niet te denken; er is in het Napoesch geen woord i p a, dat om de een of andere reden zou moeten vermeden worden. Het waarschijnlijkste is, dat het Napoesch oorspronkelijk den vorm van het telwoord heeft gehad met geprenasaleerde p, zooals b.v. het Mal. ē m p a t, het Paloesche a m p a, het Morische o m p a, enz. Door de prenasaleering moet de p dan tot b zijn geworden, dus i m p a tot i m b a, zooals b.v. het Laki'sch en het Mekongga'sch o m b a hebben. Uit dit i m b a zal dan i b a zijn ontstaan. Overigens is in het Napoesch het medialiseeren van geprenasaleerde tenues geen regel; in het Parigisch is dit wel het geval.

Den tweeden vorm van het telwoord voor vier, n.l. *pata*, dien de meeste Toradjasche talen, 't Javaansch, Makassaarsch, Boegineesch, Mandarsch, Morisch, Tominisch en nog een aantal andere talen hebben in samenstellingen (Bare'e: *patampoejoe*, „veertig”, nevens *opompoejoe*, *pataboeja*, 4 maanden, naast *opomboeja*) bezit het Napoesch niet.

Trouwens alleen de telwoorden voor één en twee worden in het Napoesch in samenstellingen gebruikt. Toch is mij de vorm *pata* in het Napoesch bekend. Hij wordt n.l. gebruikt bij het tellen van dagen, bij tijdsbepaling, bijv. *kahalo*, morgen, *naipoea*, overmorgen; *naitaloe*, den derden dag na morgen; *naipata*, den vierden dag na morgen. Telt men nog verder, dan volgt: *naipatakahalo*, *naipata-naipoea*, *naipata-naitaloe*, *naipata-naipata*. Ook het Bar. bezit den vorm *naipata*, „na-overmorgen”.

In *oealoe*, uit *waloe*, is op te merken, dat de bilabiale beginner gevocaliseerd is, evenals in de andere Toradjasche talen. Men zou in het Napoesch *owaloe* verwachten met denti-labiale *w*, naar de voorbeelden *owahae*, bijl, uit *wase*; *wani*, honigbij, uit *wani*.

hahio, uit *sasio*, is geredupliceerd uit *sio*. In het Bare'e zijn de telwoorden van twee tot negen alle geredupliceerd, behalve *oealoe*, dat reeds drielettergrepig is en daardoor zonder reduplicatie past in het rythme der overige telwoorden, dus *papitoe*, *oeajoe*, *sasio*, zéven, acht, negen. Deze reduplicatie duidt waarschijnlijk een meervoud aan en zal dan begonnen zijn met *radoea*, „allebei, alle twee”. In het Napoesch kan *sasio* ontstaan zijn uit de behoefte om tusschen de drie-lettergrepige vormen *oealoe* en *hampoelo* ook een drie-lettergrepig *hahio* te hebben, dat het telrythme niet verstoort.

hampoelo beteekent „een tiental”; het is 't zelfst.n.w. *poelo* met het eenheidsprefix *ha-* (uit *sa-*), dat in sommige vormen met prenasaleering wordt voorgevoegd, in andere niet.

hai in: *hampoelo hai isa* is het gewone verbindend voegwoord „en”, Bare'e *pai*. Meermalen is mij op-

gevallen, dat dit *h a i* niet werd gebezigd in de getallen van elf tot negentien; in die boven twintig wel. Men zeide, dat dit eigenlijk regel is, maar dat de schoolkinderen door hun Minahassische onderwijzers geleerd hebben *h a i* ook te gebruiken na *h a m p o e l o*, waardoor nu beide wijzen van tellen in gebruik zijn gekomen.

r o m p o e l o, twintig, heeft den prefix-vorm van *d o e a*, n.l. *r o-*, met prenasaleering voorgevoegd.

Dit *r o-*, met of zonder prenasaleering voorgevoegd, is met *h a-* het eenige numeraal-prefix in het Napoesch. De telwoorden *t a l o e-h a h i o* worden niet voorgevoegd; na *r o m p o e l o* telt men *t a l o e p o e l o n a*, *i b a p o e l o n a*, *l i m a p o e l o n a*, „drie, vier, vijf zijn de tientallen”. Het is waarschijnlijk, doordat deze telwoorden geen eenlettergrepigen vorm hebben, dat men ze niet heeft aangehecht als voorvoegsels. Vormen als *t a l o e p o e l o n a*, *i b a p o e l o n a* staan gelijk met (niet gebruikelijke) vormen als *t a l o e m p o e l o*, *i b a m p o e l o*, „drie, vier aan tientallen”, terwijl *t a l o e p o e l o n a*, *i b a p o e l o n a* zijn weer te geven met „drie, vier zijn tientallen”, vgl. Bar. *m a' a i n g k a d j a' a*, „erg van slechtheid” met *m a' a i k a d j a' a n j a*, „erg z'n slechtheid”.

h a n g a t o e, „honderd” en *r o n g a t o e*, „tweehonderd”, bestaan uit *a t o e*, „honderdtal” en voorgevoegd *h a-* en *r o-* met prenasaleering. Het is mogelijk, dat *h a n g a t o e*, *r o n g a t o e* staan voor *h a n g a a t o e*, *r o n g a a t o e*, uit *s a n g k a a t o e*, *r o n g k a a t o e*, „één honderdtal, tweehonderdtallen”, maar het meest waarschijnlijke is, dat *n g* hier eveneens het tot prenasaleering geworden tusschenzetsel is, als in *h a m p o e l o* en bijv. ook in *h a n g a l o*, „een dag lang”, daar de hamzah, waarmede de lettergreep *a-* begint, als *velaar*, met *n g* geprenasaleerd wordt.

h a s a b o e, „duizend”; het eenheidsprefix is zonder prenasaleering voorgevoegd; *s a b o e*, Mak. id., Boeg. *s ě b o e*, Bare'e *s o w o e* is van denzelfden wortel *b o e*, *w o e*, als *r i w o e*, dat „tienduizend” beteekent. In de Toradjasche talen, welke deze beide telwoorden bezitten, worden ze steeds goed uiteen gehouden. Dit is niet het geval met de uitdrukkingen: *h a o e o e*, *h a t a i*, *h a i n g o e*, *h a m e l i o e*.

De getallen, die door deze telwoorden worden aangeduid, liggen buiten het voorstellingsvermogen der To Napoe. Wellicht is *o e o e* hetzelfde woord als 't Bare'e *r o e o e*, dat beteekent „er overheen” en eigenlijk den klank nabootst van een sprong over een versperring; *m e r o e o e* beteekent in 't Bare'e „de oorspronkelijk maat te bovengaand”.

De uitdrukkingen *h a t a i* en *h a m p a r a p a* zijn beeldsprakig; *h a t a i* is „een afgesneden stukje”; *h a m p a r a p a* „een afgescheurd stuk”. Ze zijn te vergelijken met de omschrijvingen van tien, honderd en duizend in 't Bare'e, n.l. *s a n t j i l a*, „een partje” (tien); *s a m b e n t j i*, „een laag” (van op elkaar gestapelde dingen): honderd; *s a n t a m o e n g k o e*, „een berg” (duizend).

h a i n g o e is ook in 't Bare'e bekend, n.l. als *s a i n g o e*, „ontelbaar veel”, van een stam *i n g o e*, die indentisch is met *l i n g o e*, is „verward, bijster”.

h a m e l i o e heeft tot stam een verbasterenden vorm van het Nederlandsche woord millioen; hoe dit woord in het Napoesch is gekomen, is mij nog niet duidelijk. Ook in het Karosch gebruikt men *s ě m ě l i o e n* voor een ontelbaar aantal. Wellicht denkt de Napoeër bij *h a m e l i o e* aan *m e l i o e*, „voorbijgaan, zich buiten iets begeven”, waardoor de uitdrukking *h a m e l i o e* eenige beteekenis krijgt. Overigens zijn aanduidingen van getallen hooger dan *r i w o e* weinig bekend. Ze gaan door voor „taal der Ouden”, maar wat men daarvan te denken heeft, wijst een overgenomen woord als *m e l i o e* voldoende aan.

De plaats der telwoorden is als regel vóór het zelfst. naamwoord dat zij bepalen. Ook bij het gebruik van hulptelwoorden of soortwijzers gaan deze aan het bepaalde woord vooraf. Alleen als het substantief den nadruk heeft, volgt het telwoord gewoonlijk daarna. Voorbeelden zijn:

H a n g k i a b a o e l a n a h a i h a n g k i a d a r a n a
O e m a n a M a s i ? B a o e l a n a O e m a n a M a s i t a l o e p o e l o n a h a i r o m b a a , d a r a n a i b a (ook: *i b a b a a n a*). „Hoeveel buffels en hoeveel paarden heeft de vader van Masi? De buffels van Oemana Masi zijn twee en dertig stuks, zijn paarden vier.” *K o e p o b a l o e i t o e a t a l o e p o e l o n a h a i l i m a k o t o n a p a r e , p a r e n a*

rangangkoe aoe naholomitoea taloe poelona hai rongkoto: „Ik verkoop aan meneer vijf en dertig bossen rijst, de rijst van mijn kameraad, die meneer reeds heeft gekocht, was twee en dertig bossen.”

Itabangaangkibosangaana binata, lima boë, towaoe taloe, dikeiba, kiki oea-loe, manoe rompoelohai pitoe hai aramani wori rombaameo.” Op ons erf zijn vele soorten dieren, vijf varkens, geiten drie, honden vier, eenden acht, kippen zeven en twintig en er zijn ook nog twee katten.”

Taloe taoena kalewangkoe, winingkoe rontaoe: „Ik heb drie baadjes en rokken twee.”

Tanga moesoesangki i Lamba, taloe baana baola rapapate, boë hambaa pea: „Tijdens ons feest in Lamba werden er drie buffels gedood, varkens slechts één!”

(Wordt vervolgd).